



دانشگاه قم

دانشکده الهیات و معارف اسلامی

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد شیعه شناسی

عنوان :

عدالت در نظام خانواده در اسلام

استاد راهنما :

جناب آقای دکتر علی الهداشتی

استاد مشاور :

جناب آقای دکتر محمد جواد نجفی

نگارنده :

حسین قربانپور آرانی

پاییز / ۱۳۸۹

تقدیم به :

ساحت مقدس امام زمان (عج)

تشکر و قدردانی :

حمد و سپاس خدای را که توفیق کسب دانش و معرفت را به ما عطا فرمود . در اینجا بر خود لازم می دانم از تمامی اساتید بزرگوار ، به ویژه اساتید کارشناسی ارشد که در طول سالیان گذشته مرا در تحصیل علم و معرفت و فضائل اخلاقی یاری نموده اند تقدیر و تشکر نمایم .
از استاد گرامی و بزرگوار جناب آقای دکتر علی الهبداشتی که راهنمایی اینجانب را در انجام تحقیق ، پژوهش و نگارش این پایان نامه تقبل نموده اند نهایت تشکر و سپاسگزاری را دارم .

از جناب آقای دکتر محمد جواد نجفی به عنوان مشاور که با راهنمایی خود مرا مورد لطف قرار داده اند کمال تشکر را دارم .

چکیده

حقوق اعضای خانواده در اسلام بر مبنای عدالت پایه گذاری شده و هر حقی که برای فردی ایجاد می‌شود در مقابل آن وظیفه‌ای بر گردن دیگر افراد نهاده شده است. دامنه حقوق انسان در اسلام گستره زمانی طولانی از پیش از تولد تا پس از مرگ را در بر گرفته و طیف وسیعی از افراد چون بستگان نسبی و حتی سببی را پوشش می‌دهد فلسفه، تدوین حقوق عمیق و منطبق بر نیازهای اعضاست. حقوق خانواده در اسلام از نظر گستره زمانی طیف پوشش‌دهی افراد و ژرف نگری بی نظیر است. در راستای ژرف‌نگری اسلام بر تقسیم کار بر اساس ضرورت خلقت متفاوت مرد و زن و در ادامه بر عدم تشابه حقوق تاکید دارد اسلام فراتر از رعایت حقوق، افراد را به مدارا که خصیصه‌ای انسانی است فرا می‌خواند. گرچه اسلام در حقوق مالی مانند ارث تفاوت‌هایی بین زن و مرد قائل است اما حقوق و کرامت انسانی و تعالی معنوی یکسان برای زن و مرد قائل است. در رابطه با دیگر جنبش‌های کنونی همچون اسلام قائل به تساوی حقوق زن و مرد هستند. باید گفت که جنبش‌های کنونی هم سابقه کمتری نسبت به اسلام در تدوین حقوق خانواده به ویژه حقوق زنان دارند و هم در بسیاری از موارد تک بعدی نگری آنها موجب توجه زیاد به یک جنبه و غفلت از موارد دیگر است. و چنانکه می‌بینیم برخی پیامدهای این جنبش‌ها، سقوط زن از جایگاه همسری و مادری و افزایش بی بند وباری، آمار کودکان بی سرپرست و غیره بوده است. اسلام در بدو ظهور بسیاری از رسوم جاهلی را که به ویژه ظلم در حق زنان بود منسوخ کرد. و برخی دیگر را تغییر داد از آن جمله است نسخ روابط نامشروع مانند چند همسری زنان، سامان دهی قوانین ارث و مالکیت زن، مهریه و حق انتخاب همسر سرانجام سیمای حقوق خانواده پس از اسلام در مقایسه با قبل از آن و همچنین با جنبش‌های کنونی بسیار روشن‌تر است. شبهاتی که به اسلام در رابطه با حقوق خانواده وارد شده است مسائلی چون مهریه، ارث، نفقه، دیه، مالکیت است اما اسلام در مقابل تک تک آنها پاسخگوست در پژوهش حاضر به نحو مقتضی به فلسفه پیدایش برخی رسوم، تاریخچه آنها و تبیین جنبه عدالت خواهی اسلام در آنها پرداخته شده است. به طور کلی حقوق خانواده در اسلام را به چند بخش اصلی می‌توان تقسیم نمود و در هر بخش به موارد مرتبط پرداخت این جنبه‌ها عبارتند از: جنبه اقتصادی، اجتماعی، اخلاقی و سیاسی در قالب هر یک از این جنبه‌ها به شبهات وارد شده اشاره نمود و در زمینه آن بحث شده است. این پژوهش در چهار فصل تدوین شده و در فصل اول به کلیات: مقدمه، تعاریف، اهداف، سوالات و بیان مسئله می‌پردازد و در فصل دوم به جنبه‌های اقتصادی حقوق خانواده در اسلام، در فصل سوم و چهارم به ترتیب به جنبه‌های اجتماعی و سیاسی و اخلاقی می‌پردازد و سرانجام راهکارها و پیشنهادهای جهت استقرار عدالت در خانواده ارائه می‌دهد.

کلید واژه: عدالت، نظام خانواده، خانواده، مدیریت خانواده، حقوق، حقوق زن و

مرد، عدالت سالاری اسلام.

فهرست مطالب و مندرجات

صفحه

عنوان

فصل اول : کلیات

۲.....	مقدمه.....
۴.....	۱-۱. بیان مسئله.....
۵.....	۲-۱. اهمیت پژوهش.....
۶.....	۳-۱. اهداف پژوهش.....
۷.....	۴-۱. سؤالات پژوهش.....
۸.....	۵-۱. فرضیه های پژوهش.....
۹.....	۶-۱. پیشینه پژوهش.....
۹.....	۱-۶-۱. کتاب ها.....
۱۱.....	۲-۶-۱. مقاله ها.....
۱۸.....	۷-۱. مفاهیم و اصطلاحات.....
۱۸.....	۱-۷-۱. عدل.....
۱۸.....	۱-۱-۷-۱. معنای لغوی و اصطلاحی.....
۱۸.....	۲-۱-۷-۱. عدل در حیطة ی تربیت.....
۱۹.....	۳-۱-۷-۱. عدل در حیطة ی اسلام.....
۲۳.....	۴-۱-۷-۱. عدل در حیطة ی خانواده و ابعاد آن.....
۲۵.....	۲-۷-۱. تعریف خانواده در اسلام.....
۳۰.....	۳-۷-۱. تاریخچه ی حقوق خانواده قبل از اسلام.....

فصل دوم : بررسی ابعاد عدالت اقتصادی در خانواده از دیدگاه اسلام

۳۷.....	۱-۲. عدالت اقتصادی.....
۳۷.....	۱-۱-۲. عدالت اقتصادی میان همسران.....
۳۷.....	۱-۱-۱-۲. مهر و نفقه.....
۳۷.....	- تعریف مهریه.....
۳۹.....	- برخی جنبه های عدالت متصور در مهریه و نفقه.....

- ۴۰ - میزان مهریه.....
- ۴۱ - زمان پرداخت مهریه.....
- ۴۲ - در مهریه پیشنهاد از سوی زن و پذیرش از سوی مرد است.....
- ۴۲ - اشکالات در زمینه مهریه و نفقه در اسلام و پاسخ آنها.....
- ۴۵ - مقایسه ی سابقه ی استقلال اقتصادی زن در اسلام و غرب.....
- ۴۸ - جمع بندی.....
- ۴۸-۱-۱-۲. ارث.....
- ۴۸ - تاریخچه ی کوتاهی از ارث زن و نقش اسلام.....
- ۵۰ - میزان ارث مرد و زن.....
- ۵۶ - دامنه ی عدالت در موضوع ارث از خانواده به اجتماع.....
- ۵۷-۱-۱-۲. کار و اشتغال در خانواده.....
- ۶۴-۱-۱-۲. دیه.....
- ۶۵-۱-۲. عدالت اقتصادی میان فرزندان و والدین.....
- ۶۷-۱-۲-۱. حقوق مادی فرزندان بر والدین.....
- ۶۷ - حقوق مادی فرزندان بر والدین در کودکی.....
- ۷۱ - حقوق مادی فرزندان بر والدین در دوران نوجوانی و جوانی.....
- ۷۴ - حقوق مادی فرزندان بر والدین پس از مرگ.....
- ۷۵-۱-۲-۲. حقوق مادی والدین بر فرزندان.....
- ۷۵ - حقوق مادی والدین بر فرزندان در ایام حیات آنان.....
- ۷۷ - حقوق مادی والدین بر فرزندان پس از مرگ.....

فصل سوم : بررسی عدالت اسلام در حیطة ی مسائل اجتماعی - سیاسی خانواده

- ۸۰-۱. مسائل اجتماعی.....
- ۸۰-۱-۱. مسئله کار زن و استقلال مالی.....
- ۸۰ - سابقه به رسمیت شناختن مالکیت زن در اسلام و غرب.....
- ۸۱ - منابع کسب مال زنان.....
- ۸۲ - ارتباط مسائل مالی در اسلام و پویایی آن.....

- ۸۳..... آیا خانم ها باید کار کنند یا نباید کار کنند؟
- ۸۵..... زنان اسوه و کار آنها در صدر اسلام.
- ۸۶..... جمع بندی.
- ۸۸..... ۲-۱-۳. ازدواج و طلاق و ارتباط آنها با جامعه.
- ۸۹..... ۱-۲-۱-۳. حق انتخاب همسر.
- ۹۱..... ولایت پدر یا اجازه ی او در ازدواج دختر.
- ۹۴..... ۲-۲-۱-۳. طلاق و تمایز آن با شقوق دیگر انحلال ازدواج مانند فسخ.
- ۹۵..... آیا طلاق به طور مطلق العنان در دست مرد است؟
- ۱۰۲..... ۳-۱-۳. زمینه های تفاوت مرد و زن ، قضاوت ، جهاد ، افتاء.
- ۱۰۴..... ۲-۳. مسائل سیاسی.
- ۱۰۴..... ۱-۲-۳. حق رأی و آزادی سیاسی.

فصل چهارم : بررسی عدالت اسلام در حیطه ی مسائل اخلاقی

- ۱۰۷..... ۱-۴. مسائل اخلاقی خانواده در بعد اجتماع.
- ۱۰۷..... ۱-۱-۴. انواع روابط جنسی نا مشروع در اسلام و معایب آنها.
- ۱۱۵..... ۲-۱-۴. تعدد زوجات.
- ۱۱۵..... - علل تاریخی چند همسری (تعدد زوجات).
- ۱۱۶..... - ضرورت های تعدد زوجات.
- ۱۱۸..... ۳-۱-۴. عدالت بین همسران.
- ۱۲۰..... ۲-۴. مسائل اخلاقی در چهارچوب خانواده.
- ۱۲۰..... ۱-۲-۴. حقوق همسران در حیطه ی مسائل اخلاقی.
- ۱۲۰..... - حقوق زنان بر مردان.
- ۱۲۰..... ۱ - حق مباشرت.
- ۱۲۱..... ۲ - برآورده ساختن نیازهای عاطفی.
- ۱۲۲..... ۳ - احترام.
- ۱۲۳..... ۴ - مدارا.
- ۱۲۳..... ۵ - رعایت عدالت.

- ۱۲۳ حقوق مردان بر زنان
- ۱۲۳ ۱ - اطاعت
- ۱۲۴ ۲ - تمکین
- ۱۲۴ ۳ - حفظ عفت خود و همسر
- ۱۲۵ ۴ - عدم تصرف در مال و اموال او بدون اجازه شوهر
- ۱۲۶ ۵ - حسن معاشرت
- ۲-۲-۴. حقوق فرزندان و والدین نسبت به هم در حیطه ی مسائل اخلاقی..... ۱۲۶
- ۱۲۶ - حقوق والدین بر فرزندان
- ۱۲۶ ۱ - جلب خشنودی و رضایت والدین
- ۱۲۷ ۲ - نیکی کردن به والدین و مدد رسانی به آنان
- ۱۲۷ ۳ - سپاس گذاری از نعمت های خدا
- ۱۲۷ ۴ - اطاعت از آنها
- ۱۲۸ ۵ - دعا در حق پدر و مادر
- ۱۲۸ - حقوق فرزندان بر والدین
- ۱۲۹ ۱ - پذیرش کودک
- ۱۲۹ ۲ - احترام به کودک
- ۱۳۰ ۳ - حمایت کودکان
- ۱۳۱ ۴ - آموزش کودک
- ۱۳۱ ۵ - پرورش
- ۱۳۱ ۶ - کنترل
- ۱۳۲ ۷ - عدالت میان کودکان
- ۱۳۳ نتیجه گیری و پیشنهادات

فصل اول :

کلیات

مقدمه :

در حال حاضر شاهد نهضت های گوناگون جنسی در سطح جهان هستیم که برخی مانند فمینیسم (طرفدار آزادی زن) نسبتاً نوظهور و برخی چون آزادی جنسی بر خلاف نوظهور بودن تاریخچه ی آنها به گذشته های دور می رسد که در گذشته از آن به عنوان کمونیسم جنسی یاد می شده ، این نهضت ها یکی از خاستگاه های مهم انتقادات علیه دین اسلام هستند .

برخی دیگر نیز تعمداً هجمه هایی به این دین آسمانی وارد می کنند ، منتقدین دامنه ی انتقادات خود را به عرصه های اقتصادی ، اجتماعی ، سیاسی و اخلاقی در زمینه ی عدالت جنسی به ویژه در خانواده کشیده اند در این جنبش ها ، حداکثر ، تساوی حقوق ، مبنا و اساس بوده ، علی رغم ظاهر فریبنده ی این ترکیب، اسلام آن هم با سابقه ی دیرینه در جامعه ی بدوی عربستان که از فرهنگ و مدنیت دور بود ، با اعتقاد و التزام به عدم تشابه حقوق زن و مرد ، حقوق هر یک از زن و مرد را آن چنان که شایسته بود تأمین کرد .

تا چندی قبل در برخی کشورهای متمدن ، زنان از شخصیت مستقل برخوردار نبودند و هویت آنها در قالب شوهرانشان معنی پیدا می کرد ، و جدیداً در برخی از قوانین آنها ، آزادی زن در نظر گرفته شده و برخی مصوبات به نفع زن ظهور و بروز پیدا کرد در حالی که صاحب نظران معتقدند که اسلام به ویژه حقوق زن را از ۱۴۰۰ سال پیش به رسمیت شناخته است و سرلوحه ی حقوق خانواده در اسلام بر شالوده ی عدل نهاده شده است .

پیامد نهضت هایی که بحث آن گذشت در اروپای فعلی چیزی جز هرج و مرج ، فروپاشی کانون خانواده و آوارگی و سرگردانی کودکان و نهایتاً ظلم و ستم به هر دو جنس (مرد و زن) نبوده است ، در اعتقادات زیربنایی و آموزه های این نهضت ها ، کاستی هایی به چشم می خورد و از سوی آنها تعریف درست و جامع و کاملی که متضمن حقوق هر یک از اعضای خانواده باشد ارائه نشده است .

در مقابل ، آموزه های اسلام ، با دامنه ی وسیع خود که از لحاظ گستره ی زمانی قبل از ازدواج تا پس از مرگ را در بر می گیرد ، بینش های کافی و آگاهی های لازم را به خانواده ها داده و به موازات بسترسازی برای این بینش ها ، تدابیر مقتضی در جهت استقرار عدالت در خانواده ها اندیشیده و در نهایت با تکیه بر زندگی جاوید اخروی ، افراد را در بعضی موارد مقتضی که احیاناً حقوقی از آنها در خانواده ضایع می شود به پاداش الهی نوید داده و به صبر و بردباری دعوت می کند ، بینش ها در این دین الهی با تدابیر دست به دست هم داده و دورنمای روشنی از عدالت را به تصویر می کشند .

آموزه های اسلام در زمینه ی تحقق عدل با تعبیری از حضرت علی (ع) مطابقت دارد ، ایشان ارکان عدالت را بینش صحیح ، علم و دانش کافی ، تدبیر عمومی و صبر و بردباری می دانند . در ادامه متذکر می شویم که بخش عظیمی از آگاه سازی اسلام در زمینه های اخلاقی صورت گرفته در حالیکه تدابیر و قوانین اسلام در جهت استقرار عدالت بیشتر جنبه های اقتصادی و اجتماعی و سیاسی دارند ، به هر حال ، زمینه برای ارتقای آگاهی در خصوص حقوق خانواده برای همه فراهم بوده و این گامی در جهت تحقق بخشی به عدالت در خانواده است .

پژوهش حاضر در سه بخش نگارش شده و پژوهش حاضر در چهار فصل نگارش شده فصل اول کلیات فصل دوم بررسی ابعاد عدالت اقتصادی در خانواده و فصل سوم بررسی عدالت اسلام در حیطه مسائل سیاسی- اجتماعی خانواده و فصل چهارم بررسی عدالت اسلام در حیطه مسائل اخلاقی است و در نهایت به نتیجه گیری و پیشنهادات می پردازد در این تحقیق بینش های مورد نظر اسلام که باید در افراد ایجاد شود و هم چنین تدابیر مقتضی اسلام در راه استقرار عدالت بحث می شوند .

۱-۱. بیان مسئله :

انتقاداتی که بر اسلام در حیطه های گوناگون اقتصادی ، اجتماعی ، اخلاقی و ... در زمینه ی عدالت در خانواده وارد می شود فراوان است ، برخی از این انتقادات در زمینه های مهر و نفقه ، ارث ، دیه ، کار و اشتغال زن در حیطه ی اقتصادی و برخی چون مسئله ی جهاد ،

قضاوت و افتاء در زمینه های اجتماعی و سیاسی و برخی چون تعدد زوجات در زمینه های اخلاقی مطرح می شود . به هر حال اسلام در همه ی این زمینه ها پاسخگو است برخی در کل جهت گیری حقوقی اسلام را به سمت مرد و برخی دیگر به سمت زن می دانند در حالی که اسلام دین فطرت است و احکام آن مبتنی بر فطرت انسان و این احکام فطری بر مبنای عدم تشابه زن و مرد در برخی حقایق وجودی و کارکرد آنها است و نقشی که هر یک می توانند در بقای نسل و ارکان خانواده و اجتماع داشته باشند ، این عدم تشابهات متضمن حقوق هر یک از آنها است و اسلام جانب داری یک طرفه از هیچ کدام از آنها نکرده است .

تدابیر اسلام به وضوح ، حقوق هر یک از افراد را لحاظ کرده است ، این تدابیر اولاً متناسب با خلقت هر یک از زن و مرد ، ثانیاً بر مبنای تقسیم کار بوده و از این جهت که هر کس را در موقعیت مناسب و جایگاه حقیقی خود قرار می دهد عین عدالت است و ثالثاً آگاهی بخشی اسلام در زمینه ی خانواده به گونه ای است که زمینه ها و بسترهایی که منجر به تعدی و ظلم در حق دیگران است بر می چیند ، در این پژوهش بر آنیم موضع اسلام را درباره ی حقوق زن و مرد هم در بخش آگاه سازی اعضای خانواده و هم در قالب تدابیری که برای تحقق عدالت اندیشیده بررسی کنیم .

۱-۲. اهمیت پژوهش :

دین اسلام از ۱۴۰۰ سال پیش تا به حال داعیه دار عدالت در همه ابعاد زندگی بشری به ویژه در حیطه ی خانواده است ، احکام ، فرامین و قانون های این دین کامل در جهت تأمین حقوق حقه ی هر یک از اعضای خانواده آن هم در حد کمال است ، این تأمین در کلیه ی شئون اقتصادی ، اجتماعی ، اخلاقی و ... رعایت شده است ، با بررسی همه جانبه در یک جمع بندی در می یابیم که برنامه ریزی دین در این زمینه به گونه ای است که نه تنها حقوق فردی هیچ یک از اعضا ضایع نمی شود بلکه دامنه ی شمول این فرامین بستر ساز تسری عدل از خانواده به جامعه است ، اما برخی منتقدین به حسب ظاهر از روی عقل و استدلال و برخی مغرضین هم از روی ناآگاهی و یا تعمد موضوع عدالت در خانواده ، و حقوق مرد و زن را به چالش کشیده اند ، این چالش ها از گذشته ی دور تا به امروز ادامه یافته است .

ابن ابی العوجاء در قرن دوم هجری مسئله ی ارث و این که مرد چرا دو برابر زن ارث می برد را پیش کشیده و سؤالات عموم نیز در این زمینه از معصومین (ع) گواه این مسئله است ، امروز هم برخی نهضت ها مانند فمینیسم با شعار تساوی حقوق زن و مرد انتقاداتی به اسلام وارد می کنند با این همه اسلام که دین استدلال و تعقل است از شبهه ها استقبال کرده و در این زمینه پاسخگو است . جمع بندی و تدوین پاسخ های اسلام در این زمینه موضوع پژوهش حاضر است . لهذا اهمیت این پژوهش در همین پاسخ ها است و دفاعی و مقابله ای علیه اسلام ستیزان به ویژه در عصر حاضر که این دین با انحای گوناگون دائم مورد حمله و ستیز قرار می گیرد .

اهمیت دیگر موضوع حاضر ، تبیین تیز بینی و دقت و برنامه ریزی جامع این دین آسمانی بر خلاف نهضت های جاری هم چون فمینیسم در جهت استقرار عدالت است ، و اثبات این موضوع که اسلام هم در جهت تنویر افکار و هم در جهت تحقق عدالت در قالب قوانین طرح و برنامه دارد و این در حالی است که نهضت های مذکور به زعم ظاهر بنیان متجدد و اسلام دینی متحجر است .

۱-۳. اهداف پژوهش :

۱-۳-۱. هدف کلی :

تبیین تعالیم اسلام در جهت استقرار عدالت در خانواده .

اهداف جزئی :

۱. تبیین تعالیم اسلام در جهت استقرار عدالت در حیطه ی اقتصادی خانواده .
۲. تبیین تعالیم اسلام در جهت استقرار عدالت در حیطه ی اجتماعی خانواده .
۳. تبیین تعالیم اسلام در جهت استقرار عدالت در حیطه ی سیاسی خانواده .

۱-۳-۲. هدف کلی :

تبیین تعالیم اسلام در ایجاد بینش های صحیح نسبت به حقوق .

هدف جزئی :

تبیین تعالیم اسلام در جهت استقرار عدالت در حیطه ی اخلاقی خانواده .

۱-۴. سؤالات پژوهش :

سؤال اصلی (۱) تدابیر اسلام در جهت استقرار عدالت در خانواده چیست ؟

سؤالات فرعی :

- ۱-۱ تدابیر اسلام در جهت استقرار عدالت در حیطه ی اقتصادی خانواده چیست ؟
- ۲-۱ تدابیر اسلام در جهت استقرار عدالت در حیطه ی اجتماعی خانواده چیست ؟
- ۳-۱ تدابیر اسلام در جهت استقرار عدالت در حیطه ی سیاسی خانواده چیست ؟
- ۴-۱ آموزه های اسلام در جهت ایجاد بینش های صحیح اخلاقی در خانواده

چیست ؟

۱-۵. فرضیه های پژوهش :

- ۱-۵. تدابیر اسلام در امور اقتصادی خانواده عادلانه است .
- ۲-۵. تدابیر اسلام در امور اجتماعی خانواده عادلانه است .
- ۳-۵. تدابیر اسلام در امور سیاسی خانواده عادلانه است .
- ۴-۵. آموزه های اسلام با ایجاد بینش های صحیح اخلاقی بستر ساز عدالت در خانواده است .

۱-۶. پیشینه پژوهش :

در زمینه ی عدالت در نظام خانواده در اسلام قبلاً مطالعاتی صورت گرفته است ؛ که آنها را از زاویه ها و ابعاد گوناگون می توان دسته بندی نمود دسته ای از این مطالعات در راستای بررسی عدالت به مطالعه حقوق ، وظایف و مسئولیت های متقابل اعضا پرداخته اند . این حقوق در اسلام ، هم جنبه ی توصیه ای دارند و هم از لحاظ فلسفه ی وجودی آنها و چگونگی رعایت عدالت از ناحیه ی آنها ، قابل بحث هستند . این آثار برخی در قالب کتاب و برخی در قالب مقالات منتشر شده اند :

۱-۶-۱. کتاب ها :

در بسیاری از کتاب ها درباره ی حقوق ، آموزه های توصیه ای به چشم می خورد ؛ از جمله آثار دکتر علی قائمی امیری ^۱ ، آیت الله مکارم شیرازی ^۲ ، آقای سید کاظم ارفع ^۳ ، استاد حسین مظاهری ^۴ ، استاد حسین انصاریان ^۵ ، محمد رضا سالاری فر ^۶ و محمد جواد مروجی طبسی ^۷ و

وجه مشترک این آثار دسته بندی حقوق ، وظائف و تکالیف اعضای خانواده هم چون همسران نسبت به یکدیگر ، والدین نسبت به فرزندان و فرزندان نسبت به والدین می باشد . در این آثار ، حقوق به صورت متقابل مطرح شده و لذا چنین نیست که اگر والدین نسبت به فرزندان حقوقی دارند ، در رابطه با آنان هیچ تعهد یا مسئولیتی نداشته باشند ، بنابراین در مقابل هر حقی ، مسئولیتی وجود دارد و وضع تمام این حقوق و طرح آنها در اسلام ، بر مبنای اصل عدالت بوده و از آنجا که عدل قرار دادن هر چیز در جای خود است ، وضع این حقوق به گونه ای است که هر یک از والدین و فرزندان و نیز همسران به جایگاه متناسب شأن خویش

^۱ - علی قائمی امیری ، تشکیل خانواده در اسلام ، نظام حیات خانواده در اسلام ، خانواده از دیدگاه امیرالمؤمنین (ع) ، خانواده و مسائل همسران جوان .

^۲ - ناصر مکارم شیرازی ، شیوه همسری در خانواده نمونه ، چاپ چهارم ، مشهد : انجمن محبان الفاطمه ، ۱۳۷۵ .

^۳ - سید کاظم ارفع ، خانواده در مکتب قرآن و اهل بیت (ع) ، چاپ پنجم ، تهران : انتشارات سازمان انجمن اولیاء و مربیان ، ۱۳۷۹ .

^۴ - حسین مظاهری ، خانواده در اسلام ، چاپ یازدهم ، انتشارات شفق ، ۱۳۷۴ .

^۵ - حسین انصاریان ، نظام خانواده در اسلام ، چاپ چهارم ، قم : انتشارات ام ایها ، ۱۳۷۵ .

^۶ - محمد رضا سالاری فر ، خانواده در نگرش اسلام و روانشناسی ، چاپ اول ، قم : انتشارات سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی ، ۱۳۸۵ .

^۷ - محمد جواد مروجی طبسی ، حقوق فرزندان در مکتب اهل بیت (ع) ، چاپ هشتم ، قم : مؤسسه بوستان کتاب ، ۱۳۸۳ .

دست می یابد بی آنکه ظلم و ستمی در مورد آنها صورت گیرد ، این آثار با ذکر جز به جز وظائف و مسئولیت ها ، بالاتفاق به نتیجه گیری فوق در بحث عدالت صحه می گذارند .

پاره ای دیگر از آثار ، به بررسی حقوق کودک ، زن و مرد از دیدگاه علم حقوق و با طرح قوانین مدنی پرداخته اند که این قوانین با الهام از شریعت جامع اسلام و نظام اسلامی تدوین شده اند مانند اثر دکتر عبدالرسول دیانی^۱ و یا منشور حقوق و مسئولیت های زنان در نظام جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۳) مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی .

در این آثار و مستندات در پاره ای از موارد ، فلسفه ی وضع بعضی از قوانین و جنبه ی تقابل آنها بحث شده است مثل این که از موارد عدم پرداخت نفقه ، عدم تمکین زن از شوهر است و بنابراین معلوم می شود که در اینجا نیز پاره ای از حقوق ، تکالیفی بر طرف مقابل تحمیل می نماید ، و این تقابل در بردارنده ی عدالت بوده و تضمین حقوق طرفین در آن مستتر است ، این آثار از سوی دیگر برای دست یابی به فهرست حقوق و این که در چه شرایط و مواضعی و افراد ، ذی حق هستند مناسب بودند .

پاره ای دیگر از آثار در تاریخچه ی قوانین اسلام و فلسفه ی وجودی آنها و این که آیا بر مبنای عدالت هستند یا خیر بحث می کنند .

در این آثار که شاید نسبت به انواع دیگر بهترین هستند ، بحث عدالت در خانواده را جامع تر و با تفصیل بیشتر می یابیم مانند آثار شهید مرتضی مطهری (ره)^۲ و تفسیر های المیزان (علامه طباطبایی) و نمونه (آیت الله مکارم شیرازی) . در این آثار هم مستندات حقوقی وجود دارد و هم شأن نزول برخی آیات همراه با سیمای جامعه ی عربستان قبل و بعد از اسلام واستناد به تاریخ ، بنابراین بررسی جامعی را درباره ی زن در آن دوران - وضعیتی که قبل از اسلام داشت و بعد از آن - را دریافته و بنابراین می توانیم به تصور جامع و درستی از عدالت که اسلام به ویژه برای زنان به ارمغان آورد دست یابیم .

پاره ای از آثار نیز در بردارنده ی مباحث تربیتی ، آراء اندیشمندان مسلمان و به طور کلی بحث تربیت از دیدگاه اسلام هستند و از آنجا که از مهم ترین وظایف والدین نسبت به فرزندان تربیت آنان در جنبه های مختلف اقتصادی ، سیاسی ، اخلاقی و ... است ، در این

^۱ - عبدالرسول دیانی ، حقوق مدنی خانواده ، ازدواج و انحلال آن ، چاپ اول ، تهران : امید دانش ، ۱۳۷۹ .

^۲ - مرتضی مطهری ، نظام حقوق زن در اسلام ، چاپ بیستم ، تهران : انتشارات صدرا ، ۱۳۷۴ .

تحقیق موضوعیت پیدا می کنند؛ مانند نهج البلاغه همچین تألیف محمد عطاران^۱ و دکتر علی قائمی امیری.

بخش دیگری از آثار مقالات هستند، نویسندگان این مقالات هر یک از زاویه ی دید خود موضوع عدالت را مورد بحث قرار داده اند و در بعضی از این مقالات به موضوع عدالت در خانواده به طور جنبی اشاره شده است.

تعدادی از این آثار را مورد بحث قرار می دهیم.

۱-۶-۲. مقاله ها:

خانم زهرا عظیمی در مقاله ای با عنوان « عدالت در حقوق متقابل زن و مرد »^۲ به تفاوت های گوناگون زن و مرد اشاره نموده، این تفاوت ها در ابعاد جسمی، روحی و ... هستند. نتیجه می گیرد این تفاوت ها از روی حکمت به وسیله ی خداوند متعال در وجود زن و مرد به طور نهادینه قرار داده شده، زن و مرد هر یک کاستی های دیگری را برطرف نموده، در کل این دو موجود مکمل یکدیگرند و اگر مانند هم بودند چه بسا مورد توجه و بذل عنایت یکدیگر قرار نمی گرفتند، زن مظهر جمال و مرد مظهر جلال خداوند هستند. تفاوت ها موجب پیدایش حقوق نامتشابه در مورد هر یک می شود و عدل زمانی به منصفی ظهور می رسد که هر یک به این حقوق که البته نامتشابه اند دست پیدا کنند، علی رغم غرب که قائل به تساوی حقوق زن و مرد است.

کنوانسیون رفع تبعیض علیه زنان در سال ۱۹۷۹ میلادی توسط مجمع عمومی سازمان ملل متحد تصویب و برای امضا و تصویب و الحاق کشورها مفتوح گردیده است. واژه ی تبعیض علیه زنان در این عهد نامه به معنی قائل شدن هر گونه وجه تمایز، استثناء یا محدودیتی بر اساس جنسیت است که بر به رسمیت شناختن آزادی های اساسی انسان، حق بهره وری و رعایت حقوق بشر در مورد آنان در زمینه های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و مدنی و یا سایر موارد بدون توجه به وضعیت تأهل آنان و مساوات حقوق زن و مرد خلل و آسیب وارد آورد.^۳

^۱ - محمد عطاران، آراء مریبان بزرگ مسلمان درباره تربیت کودک، چاپ اول، تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۶۶.

^۲ - زهرا عظیمی، عدالت در حقوق متقابل زن و مرد، ۱۳۸۹.

^۳ - فاطمه سلحشور، عهدنامه محو کلیه اشکال تبعیض از زنان، ۱۳۸۹.

اکثریت فقهای اسلام ، با پیوستن جمهوری اسلامی ایران به این کنوانسیون مخالفت نموده اند زیرا مغایرت هایی بین مفاد این کنوانسیون و قوانین روحبخش اسلام به چشم می خورد .

در دین مبین اسلام در رابطه با مواردی چون دیه ، قصاص ، شهادت ، ارث ، تعدد همسران ، طلاق ، حق حضانت ، عیوب موجب فسخ نکاح و ... برای هر یک از زن و مرد قوانین متفاوتی وضع شده است ، لذا مفاد کنوانسیون رفع تبعیض که مساوات و تشابه کامل احکام و حقوق زن و مرد را خواستار است با احکام و قوانین اسلامی سازگاری ندارد .^۱

سید مهدی موسوی کاشمیری در مقاله ای با عنوان « عدالت سالاری در خانواده »^۲ خانواده را از بنیادی ترین نهادهای اجتماعی معرفی نموده و قائل به کمال آن در اتحاد مرد و زن است . در ادامه سخنان ویل دورانت و لومبر وسو را در باره ی تفاوت های زن و مرد بیان داشته و از فمینیسم که در صدد نفی دوگانگی میان زن و مرد و مساوی دانستن آن دو است انتقاد می نماید و در ادامه زن بودن زن و مرد بودن مرد را لازمه ی تکامل زندگی خانوادگی دانسته و به زن سالاری و یا مرد سالاری انتقاد نموده و بیان می دارد که از دیدگاه اسلام وراثت این ها باید عدالت سالاری بر خانواده حاکم باشد . در ادامه به برخی نشانه های زن سالاری در خانواده مانند نادیده گرفتن حقوق شوهر ، واداشتن مرد به کار اضافی و اشتغال طاقت فرسا و گاهی غیر قانونی و جرم آلود برای کسب درآمد بیشتر و رفاه افزون تر ، وادار کردن مرد به تهیه ی لوازم تجملی با هزینه های گزاف و ... و از نشانه های مرد سالاری به ، به کارگیری خشونت علیه زنان ، محصور کردن زن در خانه و ممانعت از خروج منطقی و مشروع او و ... اشاره می نماید .

و نیز موارد حاکمیت دین سالاری را در خانواده بر می شمارد ، حاکمیت دین در خانواده باعث تنظیم برخورد ها ، روابط و مناسبات عمومی زوجین با یکدیگر بر اساس تعالیم دینی و مقتضای عدالت می شود ، همچنین باعث رجوع به داوری حکم و یا حاکم مقبول دینی برای رفع اختلاف و رضایت قلبی و عملی به نتیجه ی آن و تلاش در بهبود روابط بر پایه ی آن شده و فضایی مناسب برای تربیت دینی و اخلاقی همه ی اعضا به ویژه فرزندان ایجاد می نماید .

^۱ - مهرانگیز کار ، رفع تبعیض از زنان ، مرکز تحقیقات فقهی قوه ی قضاییه ، ۱۳۷۸ .

www.women.gov.ir

^۲ - سید محمد موسوی کاشمیری ، عدالت سالاری در خانواده ، ۱۳۸۵ .

www.hawzah.net